

SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ A REPUBLICII MOLDOVA: STAREA ACTUALĂ, FACTORI DETERMINANȚI ȘI PERSPECTIVE PENTRU DECENIILE URMĂTOARE

Olga GAGAUZ, doctor habilitat în sociologie

Centrul de Cercetări Demografice al INCE

gagauzo@inbox.ru

În acest articol este prezentată analiza situației demografice în Republica Moldova și a tendințelor pentru următoarele decenii. În baza datelor statisticii curente și recensămintelor populației se examinează schimbările principale în dinamica fertilității, mortalității și migrației, precum și impactul acestora asupra reproducerii populației.

Se constată că în pofida unei tendințe ferme de reducere a fertilității, descendența finală a femeilor constituie în jur de doi copii. Se înregistrează diferențieri semnificative în profil teritorial, cel mai scăzut nivel al fertilității fiind înregistrat în mun. Chișinău.

În domeniul mortalității se menține o situație nefavorabilă. Dacă la femei speranța de viață a depășit cea mai înaltă valoare a acestui indicator înregistrat în anul 1989 (72,3 ani), ajungând la 73,7 ani în anul 2014, la bărbați maximumul din anul 1989 (65,6 ani) încă nu a fost depășit (64,9 ani).

Migrația internațională continuă să afecteze dinamica populației și structura pe vârste a acesteia. Conform prognozelor demografice, se estimează pierderi enorme ale efectivului populației Republicii Moldova în deceniile viitoare.

În condițiile actuale urmează de a revizui abordarea cu privire la situația demografică prin accentuarea necesității de a ameliora indicatorii calitativi ai populației, mai ales, starea de sănătate și nivelul de educație.

Cuvinte-cheie: *situația demografică, fertilitatea, mortalitatea, migrația, Republica Moldova.*

The article presents the analysis of the demographic situation in the Republic of Moldova and of the trends for the next decades. Based on current statistics and population censuses, the main changes in the dynamics of fertility, mortality and migration, as well as their impact on reproduction of the population, are examined.

Despite a strong tendency of decrease of fertility, the complete fertility rate is around two children. There are significant differences in the territory profile, the lowest level of fertility being recorded in Chisinau.

In the field of mortality, the situation is maintained unfavourable. If for women in the last decade the life expectancy exceeded the highest value of this indicator registered in 1989 (72.3 years) reaching 73.7 years in 2014, for men the maximum in 1989 (65.6 years) in 2014 has not yet been exceeded (64.9 years).

International migration continues to affect population dynamics and age structure. According to demographic forecasts, enormous losses of the population of the Republic of Moldova are estimated in the coming decades.

Under the current circumstances, the main purpose of policies is to improve the quality indicators of the population, especially, the health status and the level of education.

Keywords: *demographic situation, fertility, mortality, migration, Republic of Moldova.*

Sesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

Deteriorarea situației demografice a Republicii Moldova are o cauzalitate extrem de complexă, fiind o reflectare a contextului politic, economic și social. Totodată, alți factori, de natură ne-economica, au o acțiune independentă care se suprapune cu noile realități economice și sociale ale societății. În plus, dinamica populației, într-o anumită măsură, este determinată și de structura populației, ce s-a format în deceniile precedente sub influența diferitelor cataclisme sociale și politicilor socioeconomice.

Declinul demografic în care se află Republica Moldova aproape două decenii a dus la scăderea enormă a numărului populației ca rezultat al reducerii natalității, creșterii mortalității și a emigrației în masă. Rezultatele Recensământului populației și al locuințelor din 2014 arată că după Recensământul populației din 2004 efectivul populației s-a redus cu cca 385 mii de locuitori, populația rezidentă constituind doar 2789,2 mii de locuitori. Astfel, întreaga evoluție demografică a țării trebuie apreciată dintr-o nouă perspectivă.

Teoretic, o diminuare ori stoparea declinului demografic ar trebui să fie rezultatul combinat al creșterii natalității, scăderii mortalității și reducerii migrației externe. Însă aceste trei fenomene demografice au determinări diferite, precum și în mod diferit reacționează la măsuri de politici.

În ultimii ani, tot mai des în mass-media și la nivelul factorilor de decizie se vorbește despre fertilitatea extrem de scăzută și necesitatea de a întreprinde unele măsuri de stimulare a acesteia, temeiul fiind datele oficiale ale BNS cu privire la rata totală de fertilitate (în jur de 1,3 copii per femeie de vârstă fertilă), care este calculată pentru populația stabilă care include și migranți lipsiți din țară 12 luni și mai mult. Astfel, populația supraestimată duce la subestimarea indicatorului fertilității.

O populație mai mică la RPL 2014 majorează automat acest indicator. Estimările precedente ale numărului și structurii populației rezidente (cu reședința obișnuită) și ale RTF realizate de Centrul de Cercetări Demografice [1] arată că în ultimii ani rata totală de fertilitate se menține la un nivel de 1,65-1,61 copii per femeie de vârstă fertilă.

Este cunoscut faptul că recensămintele populației oferă informații unice cu privire la repartizarea femeilor după numărul de copii născuți-vii pe parcursul vieții, astfel, apare o posibilitate de a preciza descendența finală a diferitelor cohorte și de a crea o imagine complexă cu privire la nivelul de fertilitate. Analiza comparativă a datelor RP 2004 și RPL 2014 demonstrează scăderea numărului mediu de copii care revine unei femei în vârstă de 15 ani și peste - de la 1,9 în 2004 până la 1,63 în 2014, ca rezultat al scăderii RTF în perioada intercensitară. Este remarcabil faptul că acest indicator a scăzut mai mult în mediul rural - de la 2,2 până la 1,8 (-0,4), pe când în mediul urban - de la 1,4 la 1,3 (-0,1). Diminuarea mai semnificativă a numărului de copii per femeie poate fi observată și în grupurile de vârstă care sunt la etapa de încheiere a perioadei de reproducere (45-49 de ani). Astfel, în mediul rural, numărul mediu de copii per femeie în acest grup de vârstă a scăzut de la 2,7 până la 2,22 (-0,48), iar în mediul urban de la 1,9 până la 1,64 (-0,26). Descendența finală a femeilor la vârsta de 45-49 de ani a constituit 2,03 copii per femeie comparativ cu 2,3 în anul 2004 (*Tabelul 1, Tabelul 2*).

Tabelul 1. Repartizarea femeilor după numărul de copii născuți, anul 2004

Vârsta	Numărul mediu de copii per femeie			Au dat naștere la 3 copii și mai mult (%)			Fără copii (%)		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Total	1,9	1,4	2,2	26	12	34	22	25	20
15-19	0,0	0	0,1	0	0	0	96	98	94
20-24	0,4	0,3	0,6	1	0	1	65	77	54
25-29	1,1	0,8	1,4	6	2	9	27	36	20
30-34	1,7	1,3	1,9	15	5	21	12	18	8
35-39	2,0	1,6	2,3	24	10	33	7	9	5
40-44	2,2	1,8	2,5	30	14	42	6	7	4
45-49	2,3	1,9	2,7	34	17	47	6	7	5
50-54	2,4	1,9	2,7	35	18	48	6	7	6
55-59	2,4	1,8	2,8	34	16	47	8	8	7
60-64	2,5	1,9	2,9	39	19	50	9	9	9
65-69	2,6	1,9	3,1	41	20	52	10	10	11
70+	2,8	2,2	3,3	46	28	53	12	11	12

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RP 2004.

De asemenea se atestă scăderea proporției femeilor care au dat naștere la trei și mai mulți copii - de la 26% la 21%, în special la generațiile mai tinere. Femeile în vârstă de 50-54 de ani în proporție de 30% mei au declarat că au născut trei și mai mulți copii, cu 5% mai puțin decât acest grup de vârstă a înregistrat la recensământul din anul 2004.

Tabelul 2. Repartizarea femeilor după numărul de copii născuți, anul 2014

Vârsta	Numărul mediu de copii per femeie			Au dat naștere la 3 copii și mai mult (%)			Fără copii (%)		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Total	1.63	1.3	1.8	21	10	26	24	28	22
15-19	0.05	0.03	0.07	0	0	0	95	97	94
20-24	0.43	0.30	0.50	1	1	2	67	76	62
25-29	1.04	0.85	1.15	5	3	7	34	39	29
30-34	1.51	1.29	1.65	12	7	16	19	22	16
35-39	1.80	1.52	1.96	19	11	24	12	16	10
40-44	1.93	1.58	2.12	22	11	29	9	13	7
45-49	2.02	1.64	2.22	26	12	33	9	12	5
50-54	2.10	1.72	2.31	30	14	38	7	10	5
55-59	2.14	1.74	2.37	32	16	41	8	10	6
60-64	2.14	1.72	2.39	32	17	42	9	12	7
65-69	2.11	1.65	2.39	31	15	41	11	14	9
70+	2.34	1.71	2.61	36	18	44	14	17	13

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014.

Sesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

Unul din cei mai elocvenți indicatori ai nivelului de fertilitate prezintă descendența finală a cohortelor feminine reale (fertilitatea femeilor după anul nașterii a acestora). În cercetările recente s-a demonstrat că fenomenul fertilității se schimbă lent și nu este supus unor fluctuații mari de la o generație la altă, în pofida influenței factorilor economici, sociali, precum și diferitelor măsuri ale politicilor familiale.

Datele de la RPL 2014 demonstrează că descendența finală a cohortelor feminine care și-au încheiat perioada de reproducere sau se află în vârstă de finalizare a acestora – femei născute în anii 1965-1970, constituie 2,04-1,94 copii per femeie. Generațiile născute în anii 1971-1973 au dat naștere în medie la 1,93-1,91 copii, presupunem că descendența finală a acestora poate să crească nesemnificativ, având în vedere că la momentul RPL 2014 aceste generații au atins vârsta de 44-40 de ani (Fig.1).

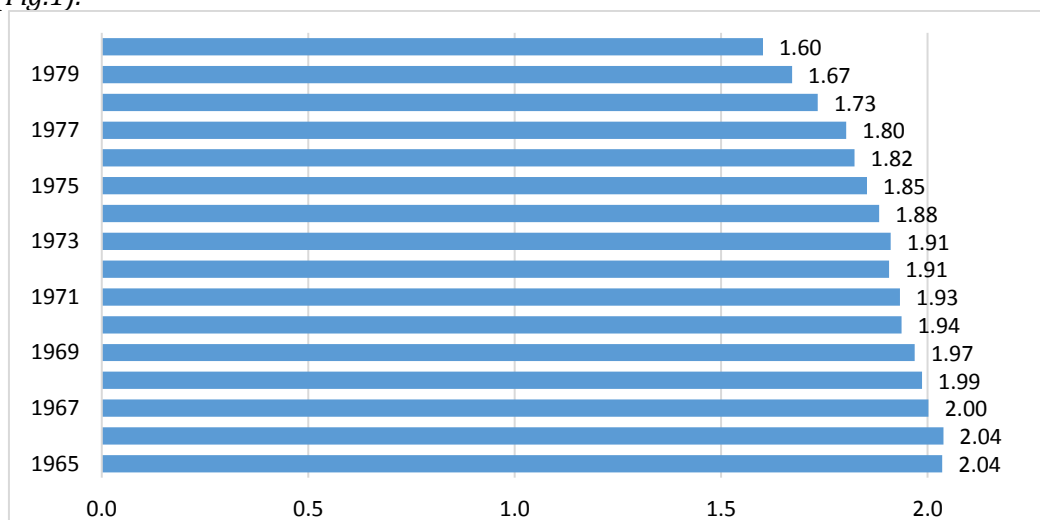

Fig.1. Descendența finală a cohortelor feminine cu anul nașterii 1965-1980 (copii per femeie)

Sursa: RPL 2014.

În pofida faptului că Republica Moldova ocupă un teritoriu relativ mic se constată diferențieri semnificative în profilul teritorial. Evident că cele mai importante diferențe se înregistrează între populația urbană și cea rurală.

Analiza comparativă a fertilității pe raioane pentru anul 2014 (Fig.2) demonstrează nivelul înalt al fertilității pentru unele raioane de la nordul țării: Fălești (2,09), Șoldănești (2,11) și în raioanele de la centru: Orhei (2,04), Nisporeni (2,14), unde valorile RTF înregistrează mai mult de 2 copii per femeie de vârstă fertilă.

RTF relativ înalte, cuprinse între 1,81-2,0 copii per femeie de vârstă fertilă, înregistrează raioanele din partea de nord a țării: Râșcani-1,83, Soroca-1,84, Dondușeni-1,87, Florești-1,91, Glodeni-1,93, Sângerei-2,00. Nivelul similar al fertilității se constată în raioanele de la centru Călărași-1,81, Ungheni- 1,90, Telenești-1,96, Rezina-2,0, și cele din sudul republicii Leova-1,84, Cantemir-1,84, UTA Găgăuzia-1,85, Ștefan Vodă-1,89.

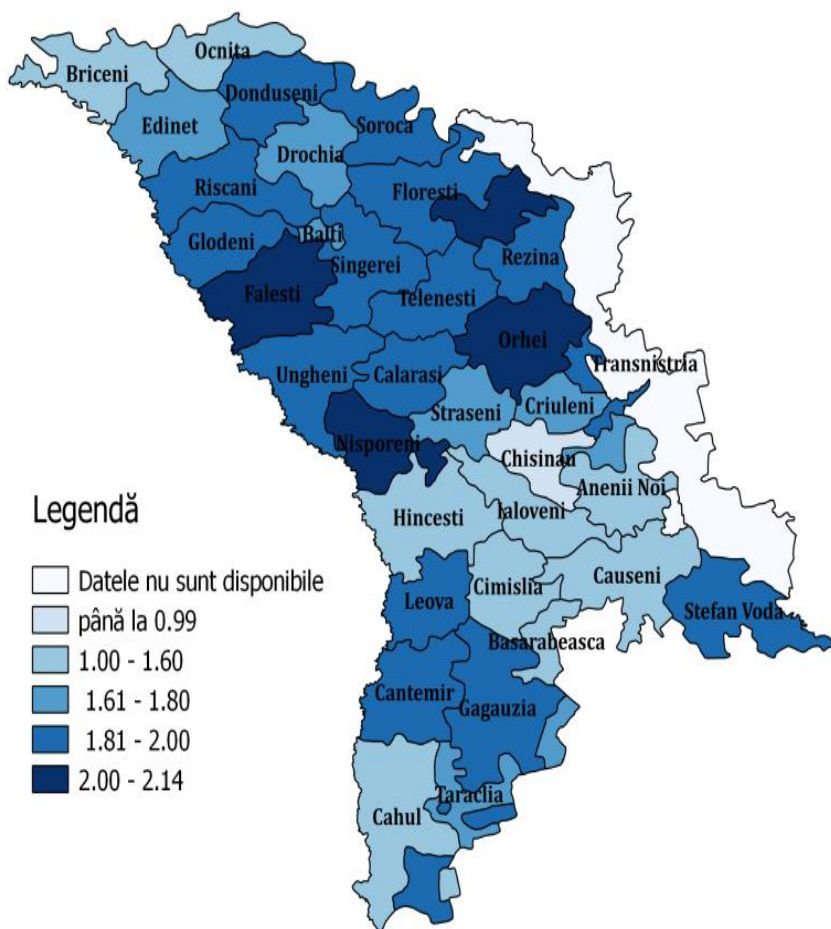

Fig. 2. Rata totală de fertilitate în profil teritorial, anul 2014

Sursa: Calculat de autor în baza datelor RPL 2014 și statisticii vitale pentru anii 2013-2014.

Cele mai scăzute valori ale RTF (sub 1,5 copii per femeie de vârstă fertilă) sunt înregistrate în raioanele Briceni, Ocnita. În raioanele din centru: Hâncești, Ialoveni, Anenii Noi RTF este de sub 1,6 copii per femeie de vârstă fertilă. Asemenea valori sunt atribuite și raioanelor sudice: Căușeni, Cimișlia, Cahul și Basarabasca.

Rate medii cuprinse între valorile 1,66-1,79 copii per femeie de vârstă fertilă înregistrează raioanele nordice, cum ar fi Edineț, Drochia și Bălți, raioanele de centru: Strășeni, Criuleni, iar la sud - raionul Taraclia cu 1,61 copii per femeie de vârstă fertilă.

Municipiul Chișinău înregistrează cea mai mică RTF, aceasta fiind de 0,9 copii per femeie de vârstă fertilă, ceea ce este specific pentru orașele-capitale. Cercetările autohtone reliefează că nivelul scăzut al fertilității în capitală este determinat de o combinație de mai mulți factori: cauzele socioeconomice pentru amânarea nașterii unui copil, acordând prioritate educației și obținerii experienței pe piața muncii. În plus, subdezvoltarea serviciilor de educație extrafamilială și de îngrijire a copilului, existența stereotipurilor tradiționale privind rolurile de gen, nivelul înalt al educației și angajarea în câmpul muncii a femeilor contribuie la menținerea fertilității scăzute [10].

Sesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

Fertilitatea scăzută în Republica Moldova puțin diferă de cea observată în țări europene și state economic dezvoltate, în ciuda faptului că este percepută drept o provocare și o cauză principală a declinului demografic. Numeroasele încercări întreprinse de guvernele mai multor țări de a răspunde acestei provocări nu au dat rezultate semnificative, în unele țări rata totală de fertilitate este puțin mai mare decât în Republica Moldova, în altele este puțin mai mică, dar oricum este mai scăzută decât nivelul necesar pentru înlocuirea generațiilor. Acest fapt indică că, comportamentul reproductiv al populației este determinat de o multitudine de factori, anturajul economic și social, orientări valorice care nu stimulează familiile să aibă mai mulți copii în condițiile actuale.

În ceea ce privește mortalitatea, situația este cu totul alta. Sunt cunoscute atât mijloacele, cât și strategiile ce pot fi adoptate pentru scăderea mortalității, care nu diferă fundamental de cele care au dus la creșterea semnificativă a speranței de viață la naștere în țările dezvoltate în cea de-a doua jumătate a secolului trecut. Atunci când nivelul de trai, calitatea asistenței medicale și accesul la serviciile de sănătate se vor îmbunătăți substanțial, reducerea mortalității pe vârste și creșterea duratei medii a vieții vor cunoaște și ele, aproape automat, evoluțiile dorite.

În prezent, constatăm că mortalitatea se menține la un nivel ridicat în Republica Moldova, fluctuațiile speranței de viață la naștere observate pe parcursul a mai multor decenii demonstrează că în acest domeniu nu a fost obținut un progres durabil. Dacă la femei în ultimii ani se înregistrează o tendință de ameliorare a situației, doar în ultimul deceniu speranța de viață a depășit cea mai înaltă valoare a acestui indicator specific pentru anul 1989 (72,3 ani), ajungând la 73,7 ani (Fig. 3). La bărbați observăm o scădere mai semnificativă a speranței de viață la naștere, maximumul din anul 1989 (65,6 ani) fiind încă nedepășit în anul 2014 (64,9 ani).

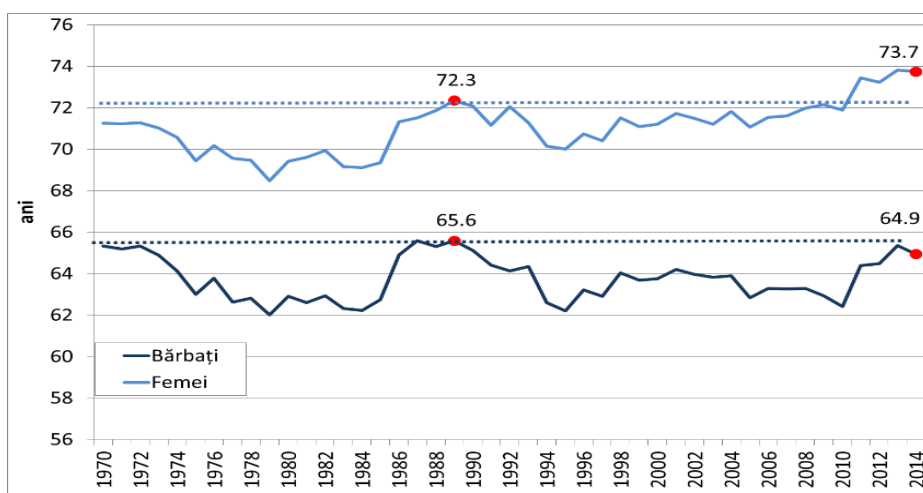

Fig.3. Dinamica speranței de viață la naștere, 1970-2014

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

Una din cauzele principale ale speranței de viață scăzute constituie mortalitatea înaltă a populației la vârstele adulte. Analiza speranței de viață a populației la vârsta de 20 de ani (Fig. 4) arată o scădere semnificativă a acesteia în comparație cu începutul anilor '70 ai secolului trecut. Deși în ultimii ani observăm o

tendință pozitivă în acest aspect, această urmează după o scădere de lungă durată și, în principal, are un caracter de restabilire. Și dacă la femei decalajul dintre speranța de viață la vârsta de 20 de ani în anul 2014 și 1972 are o valoare minimă, pentru bărbați diferența constituie 3,4 ani.

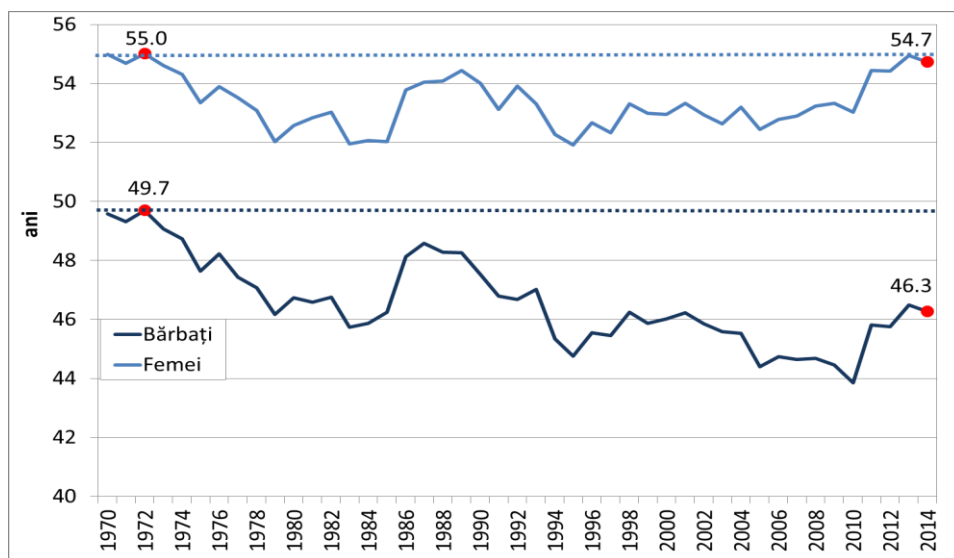

Fig.4. Dinamica speranței de viață la vârsta de 20 de ani, 1970-2014

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

Ratele specifice de mortalitate demonstrează o reducere a mortalității în grupele de vârstă tânără, în special la femei (Fig. 5 și 6), pe când în grupele de vârstă mai mari și la vârstnici, în pofida unei tendințe descendente, mortalitatea se menține la un nivel mai înalt decât în anul 1965.

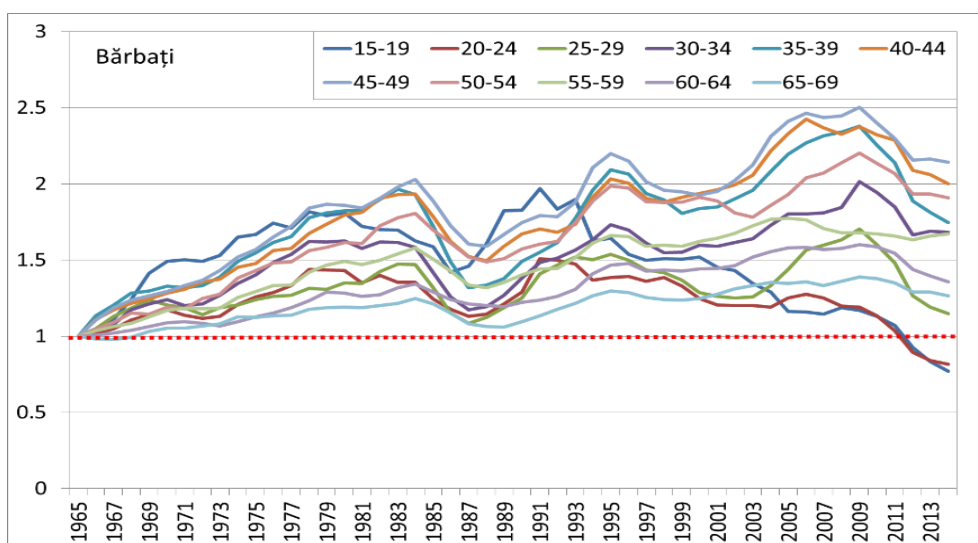

Fig. 5. Schimbările ratelor specifice de mortalitate, bărbați, anul 1965=1

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

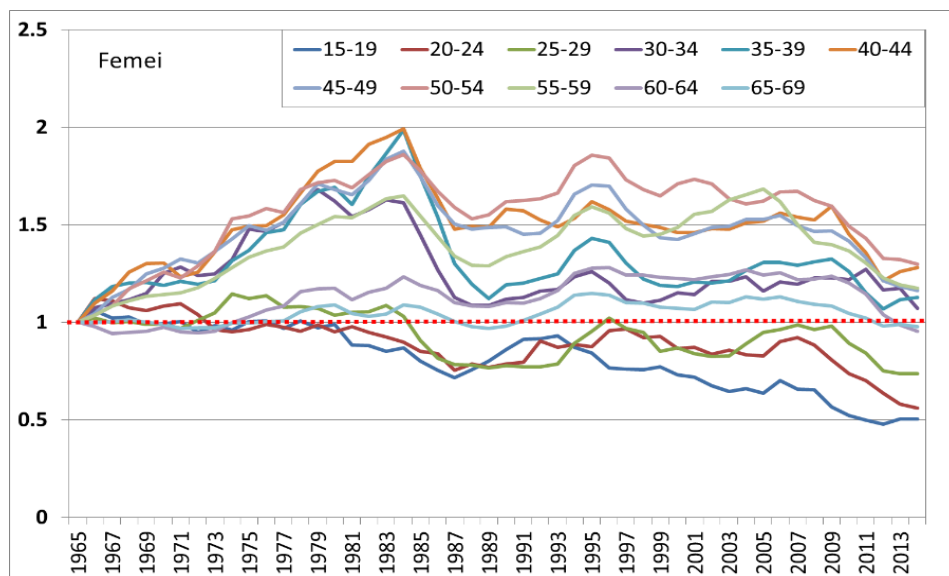

Fig. 6. Schimbările ratelor specifice de mortalitate, femei, anul 1965=1

Sursa: Elaborat de autor în baza datelor calculate pentru populația rezidentă [8].

Din cele menționate mai sus, concluzionăm, că starea de sănătate actuală a populației tinere și de vârstă mijlocie influențează în mod hotărâtor felul în care va evolua speranța de viață în deceniile viitoare.

Totuși, factorul principal al declinului demografic este emigrația în masă a populației. Studiile în domeniu semnalează asupra intensificării migrației populației cu schimbarea domiciliului în străinătate, în perioada 2007-2015 fluxurile migraționale au oscilat între 45-55 mii persoane anual [1]. Cauza principală a migrației populației este situația economică nefavorabilă din țară, locuri de muncă neatractive, remunerare scăzută, costuri înalte la bunuri și servicii, nivel scăzut de trai etc. Statistica curentă a țărilor gazdă indică la creșteri continue ale stocurilor de migranți moldoveni începând cu anul 2000. Se estimează că în anii 2010-2015 stocul total al cetățenilor moldoveni înregistrați în șapte țări de destinație (Italia, Spania, Portugalia, Grecia, Germania, Cehia și SUA) a constituit cca 230 mii de oameni. Recensămintele de runda 2011 din peste 20 de țări străine (majoritatea țărilor UE, Rusia, Turcia, Canada) au înregistrat un număr total de 585 mii persoane născute în Republica Moldova [11].

Studiile în domeniu demonstrează că migrația internațională continuă să afecteze, în grade diferite, dinamica populației și structura de vârstă a țărilor europene. Balanța negativă a migrației prezintă un semn distinctiv al majorității țărilor din partea de est a regiunii, în timp ce în țările occidentale s-a înregistrat un flux net de migranți [2].

Un decalaj economic important dintre țara noastră și țările dezvoltate alimentează continuu propensiunea spre emigrare, în special a tinerilor. Evident că dimensiunea emigrației din Republica Moldova în mare măsură va depinde de politicile de imigrare ale țărilor dezvoltate, precum și cererea pentru forța de muncă.

Care sunt perspectivele demografice ale Republicii Moldova? Până în prezent au fost realizate mai multe studii la nivel național care au tras un semn de alarmă referitor la profunzimea declinului demografic și dinamica nefavorabilă a indicatorilor demografici principali [1, 9, 4, 7, 6]. Prognoza demografică elaborată de Centrul de Cercetări Demografice demonstrează că în următoarele decenii declinul populației va

continua cu ritmuri rapide, scăderea anuală a numărului populației va oscila în jur de 1,1-2%. Conform scenariului mediu, către anul 2035 populația țării poate să se micșoreze până la 2 355,7 mii persoane sau cu 19,1% comparativ cu anul 2014 [1].

Prognozele centrelor europene de asemenea estimează pierderi enorme ale efectivului populației Republicii Moldova în deceniile viitoare. Urmează să menționăm că declinul demografic a afectat majoritatea statelor din Europa de Est, care către anul 2060 pot pierde aproximativ 18% din mărimea populației din anul 2015. Scăderea numărului populației Republicii Moldova se estimează între 17% și 22% în funcție de scenariu [2, p.59]. Este o scădere a numărului populației fără precedent pentru perioada de pace, iar forța motrice a acestei tendințe constituie migrația.

În ciuda faptului că guvernul a adoptat Programul național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025) pentru perioada anterioară nu a fost posibilă realizarea dinamicii pozitive în dezvoltarea demografică.

În condițiile actuale urmează de a revizui abordarea cu privire la ameliorarea situației demografice, de a schimba accentele de la indicatori cantitativi la calitativi, în special, sănătatea populației și nivelul de educație. Investiții în capitalul uman al tuturor generațiilor, prin extinderea accesului la educație de calitate, muncă decentă, asistență medicală și bunăstare socială, promovarea unui stil de viață sănătos și sprijinirea participării acestora la procesul decizional prezintă priorități de bază ale guvernului și societății, contribuind la atenuarea efectelor negative ale declinului populației și îmbătrânirii demografice.

Referințe bibliografice

1. Analiza situației populației din Republica Moldova / Gagauz Olga (coord.); UNFPA, Centrul de Cercetări Demografice. Chisinau, 2016. - 176 p.
2. Demographic and human capital scenarios for the 21st century 2018 assessment for 201 countries. W. Lutz, A. Goujon, S. KC, M. Stonawski, N. Stilianakis (Eds.) Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018.
3. Gagauz O. Impactul restructurării ciclului reproductiv asupra indicatorilor fertilității. In: Creșterea Economică în Condițiile Globalizării: ediția a IX-a a Conferinței Internaționale științifico-practice, 16-17 octombrie 2014. Sesiunea științifică "Structura demografică și calitatea potențialului uman". Chișinău: INCE, 2014, p. 9-20.
4. Gagauz O. Provocări demografice și politice necesare. În: Tendințe în economia Moldovei. Nr.12 (trim.IV), Chișinău, 2013, p.106-114.
5. Gagauz O. Tendințele principale în evoluția populației Republicii Moldova: un semnal de alarmă pentru autoritățile publice. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Ed.a. X-a. Sesiunea științifică "Structura demografică și calitatea potențialului uman". Conf.șt.intern. 15-16 oct.2015.Chișinău, 2015, p.5.
6. Gagauz O., Pahomii I. Indicele Integral Teritorial de Securitate Demografică. Policy paper. CCD, UNFPA, 2016, nr.1.
7. Gagauz O., Penina O., Tabac T. Impactul crizelor economice asupra proceselor demografice. Barometrul Demografic, CCD, UNFPA, 2016, nr.1.
8. Penina O., Jdanov D. A., Grigoriev P. Producing reliable mortality estimates in the context of distorted population statistics: the case of Moldova. MPIDR Working Paper WP-2015-011, 35 pages (November 2015). Rostock, Max Planck Institute for Demographic Research.

Sesiunea științifică „Transformări demografice și priorități de politici”

9. Profilul socio-demografic al Republicii Moldova la la 20 de ani după adoptarea Programului de Acțiune de la Cairo. /UNFPA, Centrul de Cercetări Demografice. Chișinău, 2014. 144 p.

10. Бучучану-Врабие М. Детерминанты низкой рождаемости в столичном городе (на примере г. Кишинева). În: Демографія та соціальна економіка, nr. 1 (13), Київ, 2010, p. 124.

11. Табак Т. Эмиграция из Республики Молдова в постсоветский период. În : Демографическое развитие постсоветского пространства: сб. статей и аналитических материалов / под. ред. М. Б. Денисенко, Р. В. Дмитриева, В. В. Елизарова. М: Экономический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2018. - 368 с. ("Демографические исследования", вып. 27). ISBN 978-5-906783-85-1. <https://www.econ.msu.ru/sys/raw.php?o=44887&p=attachment>.